

Frans Gregersen

Professor, dr.phil.

Institut for nordisk filologi, Københavns Universitet.

fg@hum.ku.dk

Hvorfor kan vi københavnere ikke forstå svensk når jyder kan forstå københavnsk?

Et mysterium

Det særlige ved danskeres forståelse af svensk og svenskeres forståelse af dansk er at den gensidige forståelse efter al forskning at dømme nu er asymmetrisk. Danskere har lettere ved at forstå svensk end svenskerne forstår dansk. Det er mystisk, for sprog skulle vel være symmetrisk forståelige hvis alle sprog er lige svære, og det hævder lingvisterne gerne (i begge dette ords betydninger).

Det bliver ikke mindre mystisk af at denne asymmetriske sprogforståelse kun lader sig dokumentere fra og med 1973. I 1950 spurgte Einar Haugen i et spørgeskema en række medlemmer af nordiske foreninger om de forstod nabosproget 'uden problemer'. Måske er spørgsmålet håbløst, men det spændende er at der er 44% af svenskerne der mener sig i stand til at forstå dansk uden problemer og kun 40% af danskerne der omvendt synes de kan forstå svensk uden problemer. Men i 1973 spurgte Gallup og det tilsvarende svenske SIFO om det samme - dog uden vendingen 'uden problemer' - og nu ser det anderledes ud. Der er kun 47% svenskerne der mener de forstår talt dansk (altså en nogenlunde uændret andel), men hele 78% af danskerne der synes de forstår talt svensk. Bemærk at vi nu har fået præcision mht. modus: der er kun tale om talt dansk.

Danskerne har vist nok tradition for at overvurdere egen sprogformåen så det kunne jo være derfor. Men nej. For i 1976 kommer den klassiske undersøgelse af Maurud som i disse år bliver gentaget i udvidet og forbedret form af en gruppe under ledelse af Lars Olof Delsing fra Lunds Universitet. Maurud undersøger, med datidens bedste metoder, ikke hvad man mener man kan, men hvad man faktisk kan. Han har rekrutter som informanter og mangler således halvdelen af verden, men resultatets klarhed er blændende: 27% af svenskerne forstår 'en hel del' talt dansk eller bedre, mens hele 55% af de danske Jenser klarer det samme for talt svensk. Asymmetrien er lyst i kuld og køn, og det bliver på den måde indlysende at hvis man skal gøre sig nogen forhåbning om et

fælles nordisk sprogsamfund, så skal danskerne kunne tale svensk, for nordmændene kan godt forstå både svensk og dansk - men svenskerne kan altså ikke forstå dansk.

Dansk er mange ting - det er svensk også

I denne ultrakorte redegørelse har jeg, som det er sædvane, benyttet nationalsprogsbetegnelserne svensk og dansk. Men som vi alle ved, er der mange forskellige talte sprogformer inden for både det svenske og det danske sprogsamfund, lige som dansk skriftsprog og svensk skriftsprog varierer med genre og stil for blot at nævne de to vigtigste parametre. Man kan sige at forskningens tendens i de sidste mange år har været at præcisere og detaljere de to nationalsprogsbetegnelser for til sidst delvis at dekonstruere dem som særlig oplysende størrelser. Dekonstruktionen kan være historisk eller tage udgangspunkt i det interaktionelle sprogsyn.

Historisk dekonstruktion

Går man tilbage i tiden begynder de nordiske sprog at fortone sig som særlig særlige i forhold til hinanden. Middelalderens sprogformer var ikke nødvendigvis skarpere adskilt ved de nuværende (eller for den sags skyld de daværende) grænser, og under alle omstændigheder var en stor del af Sydsverige som bekendt dansk. Det er faktisk derfor København ligger hvor den ligger.

Det viser i sig selv at begrebet svensk og begrebet dansk ikke er uproblematisk når man taler om sprogforståelse. Dem der boede i Skåne, blev som bekendt forsvensket efter at de var blevet afstået ved freden i Roskilde 1659. Forsvenskningen bestod ikke i at de blev tvunget til at tale svensk, men havde sit udspring i en række juridiske og religiøse bestemmelser. Der er blandt historikerne enighed om at Skånes særlige placering som tabt - og efter den sidste nordiske krig også glemt - dansk land, skyldtes at afståelsen skete på et tidspunkt da begge rigerne bestod af en række regioner med særlige karakteristika og privilegier, og at den skete før nationalstaten havde skabt drømmen om en særlig sammenhæng mellem alle de mennesker der var underlagt samme regering. Skåne blev derfor ikke noget Slesvig - det blev bare svensk.

Hvornår begyndte danskere ikke at kunne forstå svensk?

Der er ikke noget der tyder på at danskere og svenskere ikke forstod hinanden på tværs af Øresund dengang. Det er noget der er kommet siden. Hvornår? Det er min hypotese at manglen på forståelse er et resultat af den nationalstatsopbygning som sker ikke i nationalstatens ideologiske århundrede (dvs. fra 1800 til 1900), men derimod i perioden fra 1900 til 1950 hvor der i begge lande opbygges stærke og betydelig mere centraliserede velfærdsstater. Centraliseringen betyder nemlig for Skånes vedkommende at det bliver Stockholm der er centrum, og ikke København. Øresund bliver et vand der skiller i stedet for at samle. Parallelt hermed får vi i begge lande en dialektudjævning som

formentlig fjerner det østsjællandske bymål fra øresundsmålet nøjagtig som skånsk bliver svedificeret og dvs. kommer under kraftig indflydelse fra uppsvensk - vi kan desværre ikke dokumentere nogetsomhelst af det her for det ligger før selv lakpladerne.

Statsradiofonierne og den periode hvor fjernsynets sprog var et dialektfrit højsprog, har gjort sit, men vigtigst var givetvis at der ikke var nogen økonomisk forbindelse, ikke nogen arbejdskraftvandringer på tværs af grænsen.

Det havde der været tidligere. I den periode hvor København eksploderede (1880-1900), drog mange skåninger til København; visse erhverv var domineret af svenskere. De forsvinder som sådan omkring 1900, gifter sig med danskerne og lærer sig dansk. De bortintegreres så sporene kun findes i navne som Svensson og mindet om en svensk forfader.

Den internt sproglige forklaring

Det forklarer jo så måske - måske ikke - at der i 1950 kun er under halvdelen af de to befolkninger der forstår hinandens sprog, men det forklarer ikke det asymmetriske mønster vi finder i tiden derefter. Her må vi nok gribe til internt sproglige forklaringer.

For det første er det oplagt at en undersøgelse der som Mauruds tager hovedstæderne som afprøvningssted, kommer til at undervurdere svenskernes forståelse af dansk simpelthen fordi Stockholm ligger rigtig langt væk fra Danmark mens København ligger temmelig tæt på Sverige. Det er Stig Örjan Ohlsson der har påpeget dette.

For det andet er der en række sproglige forandringer i dansk som i løbet af perioden fra 1950'erne og til nu driver dansk fremad mod stadig større afstand mellem skrift og tale. Da både danskere og svenskere oftest stifter bekendtskab med nabosproget via skrift (nemlig i skolen), vil, alt andet lige, talt dansk være sværere at forstå fordi det ligger længere væk fra skrevet dansk end talt svensk ligger fra skrevet svensk. Dette understøttes af at tallene for forståelse af skrevet dansk hos Maurud var højere og af en undersøgelse som Ulla Börestam udførte i 1987. Her fik hun hjælp af Jørn Lund som indtalte to versioner af en dansk tekst, en som den ville have lydt omkring 1880, og en som den lød i 1980'erne. Svenskerne i de tre byer der blev hentet informanter fra, havde alle nemmere ved at forstå den gamle version.

Den økonomiske faktor

Endelig er der den økonomiske faktor. Dansk er svært at forstå for svenskere muligvis fordi der egentlig ikke har været noget incitament til at forstå talt dansk for andre end de ivrigste nordister. Hvis den faktor skal spille en rolle, må vi gå til Malmö efter broåbningen og se om det passer at svenskere stadig har svært ved at forstå dansk. Nu har

de nemlig motiver til at forstå dansk: nogle vil gerne hertil for at arbejde, andre for at købe ind. Det første kræver betydelig mere sprog end det sidste. Dengang Sverige var den ubestridte storebroder i Norden, kunne man udmærket forestille sig at danskerne så bare måtte lære at forstå svensk. Men her kommer regionale forhold ind i billedet. København er en storby som ligger klos op ad en provins i Sverige. Og i det prestige-kapløb vinder København. Svenskerne må indstille sig på at kunne begå sig så de kan forstås - og det behøver ikke at betyde andet end opgivelse af en række falske venner (f.eks. at *rolig* ikke betyder morsom, men rolig) og en dæmpning af intonationsforskellene. De mange svenske akademikere der har taget turen, har erfaringerne. Nu er det sygeplejerskernes og social- og sundhedspersonalets tur.

Måske kan vi forstå hinanden...

Men er det overhovedet et problem med sprog når man først arbejder sammen? Ja, og nej. I de undersøgelser vi har udført i projekt DASVA¹, undersøgelser som endnu ikke er færdige til at blive publiceret, er der meget der tyder på at danskere og svenskere forstår hinanden nøjagtig lige så godt - og lige så skidt - som danskere og danskere. Det er i interaktion svært at se eller høre misforståelser som skyldes den sproglige kode, og der gøres fra begge sider i de gruppesamtaler jeg har hørt, store anstrengelser for at undgå kommunikationssammenbrud. Mit gæt er at de så til gengæld opstår i pressede situationer når vi ikke længere har overskud til at bruge en del af kræfterne på at monitorere mulige misforståelser. Og det gælder vel også for forholdet mellem dialekttalende og sociolekttalende indfødte.

Jeg tror vi i højere og højere grad må se på forståelse som noget vi opnår i kraft af viljen til at gøre os forståelige med de verbale og nonverbale ressourcer vi har til rådighed.

Note

1 DASVA står for Dansk og Svensk i Akkomodation og var et søsterprojekt til et svensk projekt under Lunds Universitet. Begge blev støttet af Øresundsuniversitetet. Rapporten fra DASVA er under færdiggørelse ved Tore Kristiansen og overtegnede.

Litteratur

Börestam, Ulla: Dansk-svensk sprogfællesskab på undantag. Uppsala; Uppsala Universitet, 1987. FUMS-rapport 137.

Gregersen, Frans: Factors influencing the linguistic development in the Øresund region, i: International Journal of the Sociology of Language, 2003, nr. 159, s. 139-152.

Kristiansen, Tore og Jens Normann Jørgensen: The Sociolinguistics of Danish. i: International Journal of the Sociology of Language, 2003, nr. 159, s. 1-8.